

З історії педагогічної науки і освіти

Важливі етапи розвитку історії педагогіки на Україні

М. С. ГРИЦЕНКО
(Одеський педінститут)

Вскарбницю радянської педагогічної науки вагомий вклад внесли історики педагогіки — численний загін науковців нашої країни. Праці, присвячені історії радянської школи й освіти, стали яскравими сторінками літопису небаченої за розмахом і глибиною культурної революції, початок якої поклав великий Жовтень.

Прогресивні педагоги України ще у дожовтневий час здійснили ряд цінних історико-педагогічних розвідок. Так, у 1913—1914 рр. вийшли у світ праці: Т. Г. Лубенця — «Педагогические беседы», О. Ф. Музиченка — «Современные педагогические течения в Европе и Америке», «История русской педагогики» В. П. Роднікова, «Очерки общей педагогики» О. Б. Селіхановича та ін. Але справді наукові дослідження в галузі історії педагогіки розпочались тільки після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. В основу їх було покладено марксистсько-ленінську методологію, освітню політику Комуністичної партії і Радянського уряду та досягнення вітчизняної педагогіки.

У перші роки радянської влади розвиток історико-педагогічної науки відбувався у таких головних напрямках: роз'яснення та пропаганда вчення класиків марксизму-ленінізму про освіту і виховання, декретів і рішень Радянського уряду в галузі народної освіти, озброєння вчительських кадрів надбанням прогресивної педагогічної думки.

У 1918—1920 роках було опубліковано окремі праці В. І. Леніна, що мали величезне значення для розвитку радянської історико-педагогічної науки, — «Матеріали до перегляду партійної програми», «Чергові завдання Радянської влади», «Завдання спілок молоді», «Про політехнічну освіту» та ряд інших. В цей час публікуються також праці Н. К. Крупської, — широко відомими стають її книга «Народное образование и демократия», стаття «Союз молодежи». Педагогічна українська преса багато уваги приділяє популяризації творів Н. К. Крупської, систематично друкує її статті, відгуки на них. Так, у статтях українських педагогів В. П. Роднікова «Чому на заході так багато сперечаються про трудову школу», В. Г. Гадзинського «Н. К. Крупська про загальноосвітні та професійні завдання позашкільної справи», опублікованих у 1920 році в журналі «Пролетарська освіта», було дано ґрунтовний аналіз основних педагогічних положень Н. К. Крупської.

Питання історії народної освіти і школи систематично висвітлюються в журналах «Вісник Наркомосу УРСР», «Шлях освіти» та ін. Робляться перші спроби дати систему історико-педагогічних знань працівникам народної освіти: уже на початку 20 рр. на вищих педагогічних курсах, в інститутах народної освіти вводиться курс «Сучасні педагогічні течії», який містив у собі багатий історико-педагогічний матеріал, озброював працівників молоді радянської школи необхідними теоретичними знаннями, ознайомлював їх з досягненнями передової педагогічної думки в Росії і за рубежом.

Визначними віхами на шляху розвитку історико-педагогічної науки були праці В. І. Леніна — «Про роботу Наркомосу», «Директиви ЦК комуністам — працівникам Наркомосу», де вказувалось на необхідність організації серйозної роботи педагогічних науково-дослідних

установ. Створена при Академії наук УРСР кафедра педагогіки, що у 1925 році була реорганізована в Науково-педагогічне товариство АН УРСР, почала досить ґрунтовні дослідження в галузі історії народної освіти і школи в нашій країні. У державних музеях багатьох міст республіки було створено відділи педагогіки і народної освіти, які висвітлювали окремі питання історії школи на Україні. У ряді міст відкрились педагогічні музеї, де теж було зібрано цінні історико-педагогічні матеріали. В Українському науково-дослідному інституті педагогіки, заснованому в 1926 році, готували аспірантів з питань історії педагогіки, тут же працював кабінет вивчення освіти і школи в зарубіжних країнах.

Окремі питання історико-педагогічної науки розглядаються на нарадах працівників освіти. Так, у рішенні IV Всеукраїнської наради завідуючих губернськими відділами народної освіти (1921 р.) зазначалося: «Беручи до уваги складний шлях розвитку освіти в ході революції на Україні та своєрідне утворення нашарувань, що мали місце в практиці освітньої політики, нарада завгубнаросвітами визнає створення історії освіти назрілим і важливим завданням. Нарада пропонує всім губерніям з великою увагою виконати завдання Колегії Наркомосу з цього приводу»¹.

Збиранню і дослідженню матеріалів з історії педагогіки і школи велику увагу приділяв Науково-педагогічний відділ Головоцвуху Наркомосу УРСР, який вимагав від місцевих органів народної освіти займатися «збиранням, обліком та опублікуванням всіх досягнень у галузі реалізації ідей соціального виховання». Публікується ряд статей і брошур, які висвітлюють досягнення радянської школи: «Освіта на Україні за роки революції» (1922 р.), «Жовтень і освіта» (1924 р.), «Що дала Жовтнева революція в галузі освіти на Україні» (1928 р.) Я. П. Ряппо; «Педагогічна освіта на Україні» (1926 р.) М. М. Зотіна; «Короткий нарис історії соцвиху на Україні» (1927 р.) В. А. Арнаутова; «Будівництво радянської школи за 10 років» (1927 р.) В. Павловського; «Завдання культурного будівництва», «Система народної освіти» (1930 р.) М. О. Скрипника та ряд інших.

Виходять у світ книги з історії педагогіки: «Хрестоматія сучасних педагогічних течій» Я. А. Мамонтова; «Хрестоматія з історії педагогіки у зв'язку з історією класової боротьби» Г. Е. Жураківського; «Історія педагогічних течій» С. А. Ананьїна (1929 р.). У перекладі на українську мову виходить «Історія педагогіки у зв'язку з економічним розвитком суспільства» Є. М. Мединського (1928 р.), «Робоча книга з історії педагогіки» І. Ф. Свядковського, «Короткий курс історії педагогіки» А. П. Пінкевича.

У зазначених працях висвітлювалося вчення класиків марксизму-ленінізму і програма Комуністичної партії в галузі народної освіти, завдання радянської школи у навчанні й вихованні підростаючого покоління. Автори наводили важливі дані про революційні перетворення в народній освіті. Не обійшлося у них, однак, і без помилок, зокрема методологічного характеру. На деяких працях з історії педагогіки позначились об'єктивістські тенденції у підході до висвітлення завдань педагогічної науки, школи й освіти в соціалістичному суспільстві, подекуди мав місце некритичний аналіз поглядів західноєвропейських та американських педагогів, недостатня увага приділялась спадщині вітчизняних педагогів.

Розвиток радянської історико-педагогічної науки на Україні відбувався в умовах боротьби нових педагогічних ідей проти канонів буржуазної педагогіки, проникнення у школу націоналістичних тенденцій. Правильно орієнтуватись у ході гострих педагогічних дискусій, що від-

¹ Матеріали IV Всеукраїнської наради зав. Губвно 17—23/XI 1921 р., вид. НКО УРСР, 1921, стор. 68.

бувалися у 1929—1930 рр., допомагали педагогам України виступи у пресі Н. К. Крупської, А. В. Луначарського, М. М. Покровського та інших діячів Наркомосу РРФСР.

Поштовхом до дальшого розвитку педагогічної науки в республіці стала постанова партії «Про початкову і середню школу», в якій, зокрема, вимагалось піднести на належний рівень науково-дослідну роботу в галузі педагогіки, залучити кращі партійні сили до цієї роботи і перебудувати її на марксистсько-ленінських засадах, приділити максимум уваги вивченню і узагальненню досвіду, нагромадженого практичними працівниками школи.

У цей час на Україні виходять з друку педагогічні збірники, головною метою яких є пропаганда вчення класиків марксизму-ленізму про освіту, навчання і виховання: «Основні питання політехнізації школи», «На боротьбу за політехнізм», «Шляхи радянської школи за заповітами В. І. Леніна» та ін. До 15-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції в педагогічних журналах було опубліковано ряд статей, в яких висвітлювався розвиток народної освіти, школи і педагогічної науки на Україні, з'являються ґрунтовні дослідження педагогічних поглядів М. Г. Чернишевського, М. О. Добролюбова, О. І. Герцена, видаються українською мовою збірки педагогічних творів Й. Г. Песталоцці, Р. Оуена та деяких інших зарубіжних педагогів.

Вивчаючи і критично аналізуючи педагогічну спадщину як вітчизняних, так і зарубіжних діячів освіти і школи, беручи з цієї спадщини все цінне і корисне, історики педагогіки вносили вагомий вклад у розвиток радянської педагогічної науки, активно допомагали утверджувати в ній передові ідеї і погляди. Вони виступали з критикою педології, поборники якої, на основі псевдонаукових досліджень і висновків, тисячі дітей зараховували до категорії «неповноцінних». Радянська історія, педагогіки стала пропагандистом передових педагогічних ідей, сприяла озброєнню вчительства основами марксистсько-ленінської педагогіки.

Віроломний напад німецько-фашистських загарбників на нашу Батьківщину на деякий час припинив велику роботу по розвитку народної освіти. Фашистські окупанти та їх помічники — українські буржуазні націоналісти — заходились було біля створення у Києві «Українського науково-методичного інституту педагогіки», та діяльність цього «інституту» закінчилась на виданні кількох брехливих брошур у фашистсько-націоналістичному дусі. Буржуазно-націоналістичний журнал «Українська школа» друкував статті фашистського спрямування. Українське вчительство з презирством ставилось до цих писань.

Після визволення території УРСР від фашистсько-німецьких окупантів у Києві відновив свою роботу Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР і його відділ історії педагогіки, яким завідував відомий вчений професор М. Ф. Даденков. У тісній співдружності з російськими педагогами і при допомозі Академії педагогічних наук РРФСР історики педагогіки України розгорнули широкі дослідження. У перші ж післявоєнні роки видано книги проф. С. Х. Чавдарова і проф. М. Ф. Даденкова про результати досліджень окремих питань вітчизняної педагогіки.

На спільній науковій сесії АПН РРФСР і Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, присвяченій 300-річчю возз'єднання України з Росією, обговорено ряд важливих доповідей історико-педагогічного змісту — проф. С. Х. Чавдарова, М. Ф. Даденкова, Є. М. Мединського. В цей час історики педагогіки, склад яких зріс кількісно і якісно, проводять глибокі проблемні розвідки. Вивчається історія трудового, морального, естетичного виховання, розвиток методів навчання у вітчизняній педагогіці та ряд інших важливих педагогічних проблем.

У 1957 році Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР видав

«Наукові записки» (т. VI), в яких висвітлено важливі питання з історії розвитку народної освіти, школи, педагогічної науки, методики викладання окремих навчальних предметів. Багато зроблено в цей час на Україні по вивченню педагогічної спадщини Н. К. Крупської, А. С. Макаренка. Цьому сприяло проведення ювілейних наукових конференцій і сесій, створення літературно-меморіального музею А. С. Макаренка в Крюкові, видання семи томів його творів. Поглиблено вивчаються педагогічні ідеї російських і українських письменників: Д. І. Писарева, О. М. Горького, А. П. Чехова, В. Г. Короленка, Т. Г. Шевченка. Публікуються статті про розвиток народної освіти, школи і педагогічної науки в зарубіжних соціалістичних країнах, про дослідження історії вищої педагогічної освіти на Україні.

Особливо активізувались історико-педагогічні дослідження за останні роки. У зв'язку з підготовкою до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції опубліковано результати ряду цікавих історичних розвідок — «Здійснення ленінських принципів народної освіти на Україні», «Новий етап у розвитку радянської школи на Україні», «Нариси з історії школи в Українській РСР», «Визначні українські педагоги — народні просвітителі» та ін.

Ми згадали лише основні віхи на шляху розвитку історико-педагогічної науки в нашій республіці. Шлях цей багатий на глибокі історико-педагогічні дослідження, що збагатили радянську педагогічну науку, допомогли радянському вчителю використати у своїй роботі досягнення передової педагогічної думки.